

Vahye Müstenit Bir Sanatçının Portresi

Hiçbir sanatkâr yoktur ki kendine has değerler manzumesi ve dünya görüşü olmasın. Yine hiçbir sanat da yoktur ki, onu meydana getiren sanatçının varlığından bağımsız olsun. Sanatı bilinç ve bilinçaltının bir şekilde dışa vurumu, kendini ifade etmenin bir aracı olarak görürsek bunda 'oluşturucunun' muhakkak 'parmakgönül izi'nden işaretler bulmak mümkündür. Sanata yataklık yapan rahmin, bunun ne derece farkında olduğu, bilinç düzeyinin hangi oranda işin içinde olduğuydu tartışmaya açıktır. Bir sanatçının, sanata nasıl baktığını anlamak istediğimizde evvela kendi eserlerine sonra da mevzubahis sanatçı hakkında yazılanlara çizilenlere başvururuz. Ancak kimi sanatçılar işimizi kolaylaştıran bir şey yaparlar ve sanat anlayışını anlatan müstakil eserler kaleme alırlar. Sanat hayatı ve anlayışını yakından tanı(t)mak istediğimiz Metin Önal Mengüşoğlu da bin bir zahmete katlanarak bizim için bu kolaylığı sağlayanlardan birisi. Sanat hayatı boyunca ürettiği, ortaya koyduğu pek çok eserin arasından "*Vahiy ve Sanat*" kitabına bu yüzden ayrı bir parantez açacağız. Elbette şimdilik bir kenara koyduğumuz sair eserlerine bakarak da fotoğrafın büyük kısmını görmek güç olmayacaktır. Sadece 'Düşünmek Farzdır' kitabı bile bu konuda önemli anlamda ufuk açacaktır diyebiliriz. Biz tekrar "*Vahiy ve Sanat*"a dönelim. Adından anlaşılacağı üzere kitapta Vahiy ve Sanat ikilisi ele alınıyor. Daha doğru bir ifadeyle, bir yandan yazarın sanat anlayışını kavrarken öte yandan da 'vahyin penceresinden sanat'ı seyrediyoruz. Öncelikle eserin yazılma gerekçesine kulak verelim: "...Vahiy ve Sanat adlı eserimde zaten benim de ortaya koymaya çalıştığım buydu. Tarih boyunca yanlış yorumlamalar, eksik algılamalar sonucu, sanatın birçok sahasına haram gözüyle bakmanın yanlışlığına işaret etmişim. Özellikle de soğuk savaş denilen dönemlerde, sanat eserlerinin üstlendiği rolün ne ölçüde büyük ve önemli olduğunu görmeye ve göstermeye çalıştım."

Bir başka yerde de kitabın yazılış maksadı ve izlediği metot şöyle izah edilir: " Bu düşünceler araştırmalar esnasında bir Müslüman'ın sanat anlayışını öğrenmeye çalışırken Kur'an-ı Kerim'in pek dışına çıkmamaya özen gösterdim. Kimilerine kolaycı bir yol gözükebilir bu. Yanlış da değil. Ancak ben Kur'an'a bu gözle hemen hemen hiç bakılmadığını

sandığım için bu yolu tercih ettim. Yanılmış olablirim. Sanata Kur'an merkezli bir tarif, bir muhteva bulmaktı asıl maksadım. Bu sebepten sanatın dallarına sadece değinerek geçtim. Detay vermedim. Öncelikle ortak bir payda yakalamalıyım."

Atıfta bulunduğumuz kısımları da göz önünde bulundurarak dersek, Mengüşoğlu hem bir mü'min hem de bir sanatkâr olarak evvela kendi yerini tam anlamıyla bulmak, tahkim etmek için; vahiy ile sanat arasındaki münasebeti kavramaya çalışmıştır. İlk ürünleri dönemin önemli neşriyatlarında yayınlanmaya başladığından beri bu konuya bir mütefekkir sorumluluğu ile hep kafa yormuştur. Bu konuda kendisini 'ciddi oranda' tatmin edecek bir eser bulamayışı da, bu çabaların tohumlarını ekmeye kaynaklık etmiştir. Zaten elimizdeki kitabın oluşum safhalarına yakından bakacak olduğumuzda yazarın gençlik yıllarından beri içinde taşıdığı bir sancının dışa vurumu olduğunu görebiliriz. Nitekim ilkin konferanslarda, panellerde ya da farklı dergilerde dile getirilen 'Vahiy ve Sanat' ikilisi zamanla müstakil bir kitap hüviyetine bürünmüştür. Mengüşoğlu'nun bu arayışlarına eşlik eden bir husus daha vardır ki, o da -değindiğimiz üzere- Müslümanların sanatla ve sanatın hemen tüm alanlarıyla aralarında olan mesafedir. Sanattan mahrumiyet bir oranda insan yanımızdan da mahrumiyettir çünkü. İlahi kitabın her 'beşer'i insan kategorisinde ele almaması, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Sanat bu anlamda, beşerin insaniyet basamağına çıkmasında manivela işlevi görür. Çünkü sanat insanı taklitten kurtarır, biricik olmaya davet eder. İnsanın aptallık çukuruna düşmemesi için, alıklaşmaması için 'akleden kalb'i'ni harekete geçirir. Tam da burada sanatın mahrumiyetinin nelere gebe olduğunu Mengüşoğlu'ndan dinleyelim: "Eğer insan sanat faaliyetini durdurmuş veya dondurmuşsa, artık kendisini bir ömür boyu hiç değiştiremeyeceği kokuşmuş bir üniformanın içerisine sıkıştırmış demektir. Orada kendini hapsedmiştir. Tek tiplendirmiştir. Standartlaştırmıştır. Sanatsızlık, sanat kabileyetinin kullanılmayışı, sanat eserlerinden yoksunluk, insanlığı beşeriyete geri götürür. İnsanları birbirine eşitler. O ne korkunç bir boyuttur. Düşünün ki hepimiz bir örnek olmuşuz. Herkes herkesin tıpkısı bir görünümde, giyim kuşamda. Eşitlik fikri insanlık için en büyük

kötülüktür. Eşitlik zıtlığı öldürür. Aykırılığı yok eder. (...) Sanat, insanların hayat çizgileri, düşünce ve duygu faaliyetleri standartlaşmasını diye vardır.”

Peki, sanattan mahrumiyetin böyle yakıcı ve kolay telafi edilemez bir tarafı varsa, bu durum neden yeterince gündeme gelmemiştir. Yahut neden çok az gündeme gelmiştir. Kanımca insanların sosyo ekonomik durumu da bu durumu tetikleyen sebeplerden birisidir. İnsanın ihtiyaçlar hiyerarşisini bir cetvele dizenler ilk sıralara fizyolojik ihtiyaçları koymuşlardır. Halkımızın çok iyi bildiği bir deyimle ‘Aç ayı oynamaz’ demişlerdir özetle. Yanlış mı? Elbette önemli bir haklılık payı var. Ancak bir taraf sanat karın doyurmaz derken, elindeki avucundakini kitaplara veren, pek çok ihtiyacını kısarak buraya bir yer açma çabasındaki insanları görürüz. Şayet sanat karın doyurmuyorsa, fizyolojik ihtiyaçlar kadar önemli değilse; her çağda örneklerine rastlanan bu insanları nereye koyacağız? Demek ki başka bir açlık türü daha var. Birini fizyolojik açlık diye adlandırırken, diğerini maksat daha iyi anlaşılabilir diye ‘metafizik açlık’ olarak adlandırabiliriz. Ancak burada sanatla insanın arasındaki mesafeyi ölçmeye çalışırken ele aldığımız insan, hatasıyla sevabıyla; İslam’a teslim olduğunu beyan eden kişidir. Elbette yukarıda andığımız sebepler dairesi bir mü’min için de geçerlidir; fakat burada doğrudan Vahiy ile Sanat arasındaki münasebeti anlamaya ve anlamamanın ‘özne’si olan insanı konuşmaya çalışıyoruz. Peki, ne olmuştur da, vahyin ilkelerine teslim olduğunu beyan eden kitleler sanata mesafeli durmuştur? Mengüşoğlu’na göre akidevi telakkiler bu durum üzerinde oldukça belirleyici olmuştur. Bunlardan birisi belki de en önemlisi mütevatir vahyi yani Kur’an-ı Kerim’i anlamak için yeterince çaba sarf etmemiştir. Bu hususu biraz daha açmak istediğimizde ilk durağımız ‘kader anlayışları’ olacak. Asırlardır üzerinde tartışılan, mahiyetine dair ‘uç görüşlerin’ olduğu bir konudan bahsediyoruz. Üstelik ‘insanın idrakinin’ sınırlı olduğunu bilerek, ‘aşkın ve içkin’ olanın yani Allah’ın ilmini hiçbir şeyin kuşatamayacağını, O’nunsa ilmiyle her şeyi kuşattığına inanarak... Ancak yine Yaratıcı tarafından, biz kullara bir ihtiyar hakkı verilmiştir, idrakimizi son sınırına kadar kullanmaya çalışmamız, akleden kalbimizi işletmemiz istenmiştir. Mengüşoğlu kaderi, insanın iradesini devre dışı bırakan bir mekanizma olarak değil; tam aksine insanın iradesini vahyin kılavuzluğunda işletmesi olarak ele alır. Bir Müslüman sanatçı olarak da tam olarak burada durur. Mehmet Akif’ten bahsederken ‘müstesna şair’ adlandırılması yapmasında yine bu duruşun çok

önemli payı vardır. Kader anlayışlarından, cebriyeci mantığına hem daha yaygın olduğunu hem de bunun tam zıt kutbunda olduğunu söyler: “Cebriyeci mantık, şerri de Allah’tan gelme olarak nitelendirilip neredeyse insanı aradan çıkarmıştır. İnsanı fiillerinin yaratıcısı yahut bizzat faili olarak görmeyi tehlikeli sanarak ve sayarak, Allah’ın insana bahşettiği kudreti de onun elinden almak istemiştir. Böylece güya insanı şirke düşmekten koruyayım derken hayvanlardan da aşağı bir seviyeye indirgemmiştir. Tarih boyunca bu meselelerde dengeyi iyi kuran Numan bin Sabit gibi ilim adamlarına bağlılık iddia etseler de bunu asla fiiliyata, en önemlisi inançlarına yansıtamamışlardır (...) Allah’ın, şerri göstermesini veya öğretmesini, göndermesi şeklinde anlamak için herhalde Cebriyeci bir mantığa kanmak gerekiyordu. Şerri Allah göndermemiş biz işlemişizdir. Buna yaratma desek ne olur demesek ne olur? Buradaki yaratmanın Allah’ın yaratması ile karışma ihtimali var mıdır? Asla! (...) Ben diyorum ki şer şeytandan veya bizzat insanın kendisindedir.”

Bu pasajların ardından dolaylı olarak ‘takva anlayışımız’ da ele alınır. Biz şöyle biliriz; kelimeler kavramları, kavramlarsa zihin dünyamızı şekillendirir. O yüzden lügatlerin kelime hacmi önemlidir. Elbette bu hacmin farkında olarak onu kullanma ve çoğaltma becerisine sahip insanların çabasının da belirleyici etken olduğunu unutmadan. Mesela, Aliya İzzetbegoviç, bu anlamda bizdeki dil devrimiyle Japonya’da ‘yapılmayan’ dil devrimini karşılaştırır. Çok daha karışık alfabeleri olmasına rağmen, Japonların modernleşme tecrübesinde eski harflerinden vazgeçemediğini belirtir. Çünkü dilin toplumsal bir hafıza olduğunu ve önceki kuşaklarla rabitanın devamı için bunun ne derecede önemli olduğundan bahseder. Unutulan ya da unutulmaya yüz tutmuş sözcükler bir yana, kimi kelimelerse anlam daralmasından kendisini kurtaramamıştır. Burada konumuz gereği biz, takva’yı ele alacağız. Takva denilince, aşağı yukarı herkesin vereceği ortalama yanıt “Allah korkusu” dur. Mengüşoğlu bu anlamın ‘takva’nın bir boyutu olduğunu ama tek boyutu olmadığını söyler: “Oysa küçücük bir tetkik gösterecektir ki takva kelimesinin kök anlamındaki öne çıkmak, şahıs ve müşahhaslık durumları vardır. Kalabalıklar arasından herhangi birisi değil muttaki kimse, kalabalıklardan en az birkaç adım ötede duran birisidir. Demek ki muttakilik asla kalabalıkların hizasında durarak, orada kendini unutturmak, orada kaybolmaktan doğan bir erdemlilik sanılmamalıdır. O takdirde takvanın

ne kıymeti kalırdı ki? Eğer kalabalığı oluşturan her fert muttaki sayılacaksa takva niçin “Allah indindeki en yüce makam” diye zikredilsin. (...) Bir de konuyu sanat açısından düşündüğümüzde olayın önemi daha çok artmaktadır. Çünkü fiillerin yaratıcısı sıfatı ve şerefi ile yücelttiğimiz insanın en öznel, en damıtılmış, en şahsi işi saydığımız sanat faaliyetini sürdürebilmesi, şahsiyetinin tebellürü ve tezahürüyle doğru orantılıdır. Benliğinden şahsiyetinden vazgeçen birisinin özgün sanat çabasından da bahsedemeyiz.”

Takva'nın yanı sıra, ikili bir kelime grubunu daha ele alacağız. Bunlar 'bedee (türevi ibda) ve hâlk kelimeleridir. Genelde halk arasında aynı anlamı çağrıştırırsa da, aralarında bir incelik farkı vardır. Üstelik bu incelik, hem algı biçimimize hem de sanatla aramızdaki mesafeyi etkileyecek kadar önemlidir. Bu minvalde bedee'nin anlamı; bir şeyi yoktan var etmektir ki; bu ise sadece Allah'a mahsustur. 'Hâlk' sözcüğünün, Kur'an'daki referansı ise yoktan var etmeyi değil de; zaten var olan bir şeye şekil verilmesini ifade eder. Maide Suresi'nin 110.ayetinde, Hz. İsa'nın çamurdan kuş biçimi yapması, içine üflemesi ve Allah'ın izniyle bir kuşa dönüşmesinin de anlatıldığı ayetlerde olan hadiseler zincirinin haketme kapsamına girdiği belirtilir. Dolayısıyla insan, Allah'ın izniyle 'yaratma faaliyetine' girişebilir. Fakat bu yaratma işi bir yoktan var etme değil de, mevcut olan şeyleri işleyerek yeni bir biçim vermedir. Şimdi gelelim bu nüans gibi görünen farkın insanı ve onun bir eylemi olan sanat olayını nasıl etkilediğine: “ Tarih boyunca İslam dünyası büyük çoğunlukla tevhid ve şirk alanındaki hassasiyetinden ötürü bedee ve haleka kelimeleri arasındaki incelikleri ihmal etmesi sebebiyle yaratma kavramına mesafeli durmuştur. Yaratma'yı yalnız Allah'a hasretme çabası kınanacak bir tutum sayılamaz belki. Çünkü tevhid, kul ile Allah arasındaki uçurumu yani farkı fark etmekle başlar. (...) İnsan kuldür. Yaratılmıştır. Hiç yoktan ve modelsiz yaratılmıştır. Allah'ın karşısında onun yaratıcılığının sözü mü olur? Eğer konumuz insan ile Allah'ın yaratıcılığını mukayese etmek gibi bir abes ile iştigal olsa idi, bunları söylemek mümkündü. Ne var ki bütün bu güzel ve temelli iman ilkesine hiçbir zaman zarar vermesi düşünülemez olan ve basit bir Arapça dil inceliğine dayalı hakikatten, yani insanın kendi fiillerinin hakiki olduğu hakikatinden kopuş ve kaçış, görüldüğü gibi İslam âleminde tafafisi müşkül itikadi zaafı ve sapmalar yaratmıştır.”

Sanatçı'yı -elbette muvahhid bir sanatçıyı-, 'Sa-

ni-i Hakikinın Kalfası' olarak adlandıran Mengüşoğlu, sanatın bizzat kendi başına kötü olmayaacağını, amaçladığı şeye göre anlam kazanacağını dillendirir. Yeter ki şirkin karanlık çukuruna sapanıp kalmasın, mütekebbir bir tavırla insanların arasında dolaşmasın. Hatta sanatıyla amelini birbirinden ayrı tutmayarak kalemını de bir 'salih amel' vesilesi kılsın. “Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım!” demekten de gocunmasın. Şu sorulabilir: “Bu durumda sanattan bir parça olduğu söylenen 'şey'ler vaazcı bir söyleme kayarak ideolojik bir araca dönüşmez mi?” Bu elbette ıskalanması gereken bir sorudur. Üstelik tarihin sahnesi, sanatın salt bir ideolojik aygıtı dönüşmesine defalarca tanıklık etmiştir. Hatta sanatçının (!) putların dahi damarından aktığı güne kadar vadilerde şaşkın şaşkın dolaşması da çok uzağımızda aramamız gereken bir vakıdır. İlmin umumi, sanatınsa hususi olduğu gerçeğinden hareketle, ilimdeki hakikatten şaşmama düstürünün sanat için geçerli olmayabileceğini söyler Mengüşoğlu. Elbette şu eklemeyi yaparak: “ Ancak sanatta isabetlilik şart değildir diye isabetsizlik kol gezer mi? Mesela bir diktatör için, bir firavun veya tiran için övücü şeyler söylemek, bunu sanatın dalı ile yapmak, sanatın tahammülü dâhilinde midir? (...) Bayağı olanı süsleyip bezeyerek güzel diye sunmaya çabalayan bir sanat soluğu için ne düşüneceğiz? Orada bir hikmet yoksunluğu bir sanat istismarı, bir sahtekârlık bulunduğunu rahatlıkla söyleyebilmeliyiz. Hatta yaratış belli bir başarıyı elde etmiş olsa bile İblisin de kimi geçici başarıları bulunabileceğini hatırlayarak meseleyi açıklamalıyız”

Böyle bir sanatı “*Süvari Batıl Olan Sanat*” diye adlandırır yazarımız. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz, sanat -ilme göre- hususi ve şahsidir. O yüzden ondan herkesin kabul edebileceği neticeler çıkarmak mümkün olmayabilir, bu da sanatın tabiatının gereğidir. Fakat vahye müstenit bir sanatçı da hakikatin hilafına, aleyhine yaslanarak ayakta duramaz. Durduğunda ise açık bir tutarsızlık hali belirir. Sanatın, hakikatin doğrudan kendisi olmasa da bir kırılması ve yansıması olduğunu vurgular Mengüşoğlu: “Ama sanat, en azından bizim telakkimize göre sanat, hakikatin bir yansımasıdır. Yansıma ise bir tür kırılmadır. Kırılma, kırılan şey değildir ama asla kırılan şeyden başka bir şey de değildir. Zaten sanat eseri bir şeyin kendisi değil onun remzi, sembolü, işaretidir.”

Vahyin kılavuzluğunu kabul eden insan; sanatın kollarıyla hemhal olsun veya olmasın, kurtuluşu el-

çilerin tebliğ ettiği mesajlarda bulan ve ona yapışan insan demektir. Vahye teslim olanın muvahhid bir sanatçı da hesap kitabını buna göre yapar. Kur'an'ın anlatımıyla 'yarın için önceden ne hazırladığını' gündeminden düşürmemeye gayret eder. Sanat üretimi, yapıp ettiklerimizden bağımsız olamayacağından protestan bir ahlakla 'kalem ile kelam'ın arasını ayırmak 'dünya ve ahiretin' işlerinin de birbirinden ayrılması sonucunu doğuracaktır. Bu tehlikeli durumun sadece ruhunda sanat şimşekleri çakan kişileri kapsamadığını bilmem söylemeye gerek var mıdır? Bu sebeple, şu satırların puntosunu okurken biraz daha büyütebiliriz: "Mesela vahye müstenit bir inanç ve anlayış sahibinden ahiret günü ve hesabını ihmal eden, unutan, kendini bu hesaptan bağımsızmış gibi gösteren bir sanat eylemi içinde bulunması beklenemez. Yahut böyle bir sanat felsefesini benimsemesi düşünülemez. Bu minval üzere bir eser yaratamaz. Eğer yaratırsa bu sefer inanç ve anlayış dünyası ile ters düşecektir. Tefekkür zincirinin başlangıç halkası dünya, bitiş halkası ise ahirettir."

Mengüşoğlu sanat ile salih amel'in birbirinden ayrılamayacağını, ayrılmaması gerektiğini ısrarla vurgular. Kendisi de bu şiarı -tanık olduğumuz kadarıyla- ömrüne ve ömrün süsü diyebileceğimiz eserine katık yapmaya gayret eder. Batı kalbi, doğu aklı öldürdü; diyenlere bir reçete olarak 'akleden kalbe dönüşü tavsiye eder. Ne aklın şımarttığı ve kendi kendine yeteceği zehabına kapılan kitlelerin ne de akletmeyi terk eden, adeta aklını başkasına kiraya verenlerin yolunun yol olmadığını bastırarak söyler. İnsanın bir nazariyeye, bakış açısına sahip olmasının kınanacak bir şey olmadığını, ideolojilerin de bu anlamda bir beşer görüşü olarak

değerlendirilmesi gerektiğine işaret eder. Burada önemli olan ilahi vahiy ile beşeri kanaatler sonucu oluşan ideolojileri aynı kefeye, aynı sıraya koymaktır. Hatta sanatın ideolojisi olamaz diyenlere: "Sanatın ideolojisi yoktur demek de bir ideoloji değil midir?" sorusunu yöneltir. Mengüşoğlunun sanat-ideoloji bağlamındaki tutumunu daha iyi anlamak ve yönelttiğimiz sorunun cevabını derinleştirmek için yazarın cümlelerine tekrar başvuralım: "Sanatın dininin, ideolojisinin olmayacağını söyleyenler, onun bir iş, bir eylem biçimi olduğunu da inkâr ediyorlar mı acaba? Evet, elbette sanat faaliyeti ilmi bir faaliyetin benzeri sunumlara sahip değildir. Olmamalıdır da. Sanat eserinin kuru bir söyleve, ucuz bir slogana ve doğrudan nasihate dönüşen dili, onun estetik değerini zedeler. Bunu herkes bilir. Hatta bizzat slogancı sanatçılar da bizzat kendilerinin bu tutumundan şikâyetçidirler. Ancak popülerlik öyle bir illettir ki, elini kişinin ensesinden çekmez bir türlü. Nasihatten, slogandan ve söylevden kaçınayım derken, hiçbir şey söylemeye yönelmek de tersinden bir hastalık değil midir? Anlamsızlık teorisinin bir zamanlar batılı kimi sanatçıları sardığını hatırlıyoruz. O kaçışın sanata bir şey kazandırmadığı anlaşılmıştır artık."

Elimizden geldiği nispette, Metin Önal Mengüşoğlu'nun bir sanatçı olarak portesini aktarmaya çalıştık. Bununla beraber Müslümanlar ile sanat bahsi arasındaki takip meselesini de dolaylı olarak ele almış olduk. Mengüşoğlu, kimi yazılarının sonunda, sürç-i lisan ettiysek affolmaya der. Aynı cümleyi yinelemekte bir mahsur görmüyorum. Yeter ki göremediğimiz eksik ve kusurlar bize bildirilsin.

